

Temeljna postavka demokracije

Kako najti izhod iz stanja, v katerega smo zašli

Ob takšnem naslovu se seveda najprej postavi vprašanje, kaj je temeljna postavka demokracije, potem pa, ali smo res v takšnem stanju, da bi iz njega iskali nek (rešilni) izhod.

Temeljna postavka demokracije je razsvetljenska vera v razum, ki naj bi bil sposoben najti resnico o kateremkoli političnem dogajanju, zato pa tudi najti rešitev za sleherni politični problem. Civilizacijsko stanje, v katerem smo, je zagotovo takšno, da je nujno treba iskati izhod iz njega. Znanstveno-tehnični napredek minulih nekaj stoletij je namreč poleg tega, da nas je obdaril z neštevili dobrinami, sprožil tudi krize neslutnih razsežnosti, ki se bodo samo še stopnjevale. Če ne drugega, je danes že povsem na dlani, da nas bodo pokopali okoljski problemi, če ne bomo čimprej radikalno spremenili svojega ravnanja.

Skratka: moderna doba se je (po mojem) bolj ali manj izčrpala v svojih možnostih in v svojem razvoju je prišla do točke, ko ni več poti naprej.

Glavno gibalno moderne oziroma novega veka je bil znanstveno-tehnični napredek in mit o tem (neomejenem) napredku. A herojska doba znanosti je mimo. Tista odkritja, ki so omogočila vse to, kar danes uporabljamo, so bila narejena že v 19. in v prvi polovici 20. stoletja. Nobena spoznavna metoda pač ni vsemogočna in se enkrat izčrpa. Ena od temeljnih filozofskih postavk in zahtev noveške znanosti je, da se v nič ne sme slepo verjeti, ampak je za vsako stvar treba zbrati kadarkoli preverljiva dejstva in razlage (teorije) naravnih in družbenih procesov ter po-

javov (fenomenov) je mogoče ustvarjati le na takšnih osnovah. Metoda, ki je (preko tehnike) tako globinsko preobrazila vse naše mišljenje in življenje, je metoda objektivnega opazovanja in merjenja v procesu eksperimentiranja. Takšna je spoznavna metoda fizike – dominantne znanosti prejšnjega stoletja, in ravno na primeru fizike lahko nazorno prikažemo, zakaj in na kakšen način se je neka spoznavna metoda izčrpala.

Fizika raziskuje materialno naravo, pojave in procese v njej z eksperimentiranjem. Ob tem moramo biti pozorni na to, da eksperimentiramo z materialnimi sredstvi, z materialnimi sredstvi opazujemo dogajanje v procesu eksperimenta, in količine, ki nastopajo v njem, tudi merimo z materialnimi sredstvi (orodji, napravami). Za fiziko so kriterij resnice na ta način zbrana in potrjena dejstva. In s to metodo fizika skuša prodreti v samo srce materije in odkriti njen najbolj temeljni gradnik. V ta namen so bili zgrajeni pospeševalniki, nekakšne katedrale dvajsetega stoletja, velikanske naprave, narejene z velikanskimi mednarodnimi sredstvi. Problem pri njih pa je ravno v tem, da delce lahko raziskujemo (obstreljujemo, razbijamo) le z drugimi delci, ki jih pospešimo do čim večjih hitrosti, te visoke energije pa obenem silno spremenijo neko prvotno stanje v materiji, tako da tisto, kar hočemo (objektivno!) opazovati in meriti, ni več isto kot pred našim vdorom, ampak je neko stanje, ki smo ga samo ustvarili. In ta razlika je tem večja, čim globlje hočemo prodreti in čimvečje energije uporabimo. Slepica ulica! Fizika ne more več

izpolnjevati enega svojih najbolj osnovnih kriterijev – kriterija objektivnosti. Po mojem mnenju je s pospeševalniki neka spoznavna metoda dosegla svoj vrh in obenem tudi svoje meje. S tem pa so, vsaj dolgoročno gledano, postavljene tudi meje nadaljnjemu razvoju tehnike.

Gre pa seveda še za druge probleme, ki so v presenetljivo kratkem času hudo omajale nekdanji ugled, moč in veljavo Znanosti, od nemoči te metode na številnih področjih, kot je npr. zdravljenje bolezni (rak, aids), do vsem znanih okoljskih problemov, ki so "stranski produkt" hčerke znanosti, tehnike, in ki nas grozijo celo uničiti, do velike revščine, v kateri kljub vsemi napredku še vedno tiči velik del človeštva.

Zakaj se je nujno potrebno zavedati vseh teh stvari v zvezi z znanostjo (tehniko)? Ker so v novem veku tako politika kot znanost in tehnika medsebojno močno pogojene in soodvisne stvari. Veliki uspehi znanosti v času razsvetljenstva so utrjevali vero v razum, ta vera v Razum pa je utemeljila demokracijo kot politični sistem. A ne samo demokracijo! Tudi ideologije totalitarnih sistemov so se napajale iz znanstveno-tehničnega napredka, a totalitarizmi so ta napredek obenem tudi ideološko stalno omejevali, kar je bila ena njihovih najbolj usodnih napak. Takrat je bila kritika znanosti tudi napad na ideologijo in sistem. Demokracija, ki temu razvoju ni postavljala meja, jih je tudi zato premagala. Vendar: ko je zaupanja v znanost konec, je s tem prizadeta tudi demokracija, ker je tudi demokracija svojo avtoriteto v veliki meri utemeljevala na tem razvoju. In tudi v Ameriki so npr. danes lahko kaznovani tisti, ki začenjajo govoriti o propadu znanosti.

Ali razum lahko spozna resnico?

Ko preučujemo naravo demokracije kot političnega sistema, se moramo najprej soočiti z njeno najbolj temeljno filozofsko po-

stavko: da je namreč z razumom mogoče spoznati resnico. To je razsvetljsko zaupanje v luč razuma, in da bi to vero 18. stoletja razumeli, je treba upoštevati občudovanje grškega logosa v tistem času, obenem pa spektakularne uspehe neke znanstvene metode, temelječe na rabi razuma, metode, ki se je rodila v renesansi. Izgledalo je, da je razum resnično sposoben odkrivati naravne zakone, in spoznanja naravoslovnih znanosti so v tistem času prenesli tudi na družbo: tudi družba se ravna (deluje) po podobnih zakonitostih, dogajanje v družbi je mogoče razumevati in zato je z rabo razuma mogoče sprejemati pravilne politične odločitve oziroma reševati tudi najbolj zapletene politične probleme.

Danes gledamo na te stvari že nekoliko drugače oziroma precej bolj trezno, a vendar: temeljni način odločanja tako na osebni kot na politični ravni je ostal v principu isti: z razumom, z "odpiranjem svoje pameti" je mogoče najti resnico in se zato pravilno odločiti. In ta osnovni princip je isti tako v demokraciji kot v totalitarizmu, to pa zato, ker sta oba sistema izšla iz istega korena – iz evropske razsvetljske misli. Razlika med demokracijo in totalitarizmom je glede tega le v tem, da v totalitarizmu odloča nek samooklicani Veliki vodja preko svoje stranke (partije), tako stranka kot On pa sta razglašena za nekaj nezmotljivega in večnega in s tem zadobita prav religijski, verski pomen. Danes tak sistem obsojamo, a pri tem pozabljamo, da je to le najbolj dosledno politično udejanjanje novoveške, razsvetljske, pogske grško-rimske ideje o božanskem logosu in človeku-bogu kot nosilcu tega logosa.

Demokracija gradi na isti temeljni postavitki, le da gleda na stvari precej bolj trezno, realistično, in računa tudi z nepopolnostjo in z zlom v človeku, obenem pa ima ljudi – državljane za enake (listina o človekovih pravicah: "Vsi ljudje se rodijo enaki in svobod-

ni,” in geslo francoske revolucije: “Svoboda, enakost, bratstvo!”). Tisti na vrhu družbene strukture niso nič več kot tisti spodaj, ne le to: izvoljeni so od tistih pri dnu “piramide”, njim so v svojem delovanju odgovorni in zavezani in na naslednjih volitvah lahko tudi zamenjani. Ravno v tem je demokracija najbolj temeljno boljša od totalitarizma: ljudje lahko izvolijo tiste posameznike oziroma politične grupacije (stranke), ki so se s svojim delovanjem na nek način že izkazali, obenem pa se ljudje na oblasti morajo vedno znova potrjevati s pozitivnimi dejanji, sicer bodo to oblast izgubili. Tak sistem lahko preprečuje strahotne zlorabe oblasti, ki so se v totalitarizmi vedno dogajale. Seveda pa ima tudi demokratični sistem številne in na nek način usodne slabosti, ki zlasti na daljši rok lahko vodijo družbo v razkroj in propad. Na primer: tak sistem zahteva za čimboljše delovanje čimvišjo etično in intelektualno raven posameznikov te družbe, po eni strani zato, da je na volitvah “na razpolago” čimveč čimboljših kandidatov in da ljudje takšne tudi hočejo izvoliti. Da se sprejeta zakonodaja čimbolje udejanja v življenju (na dnu družbene piramide), je spet potrebna čimvišja etična zavest ljudi. In demokracija vse to tudi predpostavlja, a sama tega ne more zagotoviti!

Moralno-etični temelj tega naj bi zagotavljala takšna ali drugačna religija (vera), ki je vedno bila in nujno mora biti podlaga takšne ali drugačne civilizacije. A demokracija ne le da tega temelja sama po sebi ne zagotavlja, vsebuje celo mehanizme, ki religijo razkrajajo, to sta npr. racionalizem kot novo-veško postavljanje razuma na prvo mesto, in relativizem kot posledica modernega pluralizma (več strank).

Demokracija in Sveto pismo

Ne smemo izgubiti izpred oči dejstva, da je demokracija otrok poganske grške kulture, in zanimivo bi bilo pogledati na ta politič-

ni sistem z vidika Svetega pisma oziroma judovsko-krščanskega izročila.

V Svetem pismu ni recepta za noben koncept, po katerem naj bi se organizirala neka človeška skupnost. A v zvezi s tem je treba upoštevati, da je v zgodovinskem dogajanju pred odločitve, osebne ali politične, vedno postavljen človek kot takšen, naj bo to plemenski poglavar, monarh (kralj ali cesar), ali pa naj bo to cela skupina ljudi, diktator s svojo stranko ali parlament z mnogimi strankami. In tudi če sto ali dvesto ljudi stakne skupaj glave, se še vedno lahko zmotijo bolj, kot bi se npr. nek zelo moder monarh ali diktator. Človeška pamet in človeška modrost! Ali se je pri delovanju na odru sveta sposobna pravilno odločati? Tu se moramo vprašati: ali človek lahko pozna celoto dogajanja sveta in smer razvoja tega dogajanja v prihodnosti? Mirno lahko rečemo, da ne. Iz tega pa sledi, da se človek sam, s svojo vednostjo, pametjo in modrostjo, ne more pravilno odločiti in se sam pravilno usmerjati. Na naše delovanje in na izide naših delovanj (na mikro- ali makroravni) namreč na nek način vpliva ravno to: celota svetovnega dogajanja v svetu. Še manj moremo seveda sami vedeti za prihodnost, se pravi za smer razvoja dogodkov v prihodnosti, tudi v najbližji ne, in tudi tistih dogodkov ne, ki so v najtesnejši zvezi z našim delovanjem in našo usmeritvijo.

Iz tega dejstva pa lahko bolje razumemo Sveto pismo, ki sicer ne podaja nekega konkretnega koncepta družbene ureditve, a vedno znova, tako v Stari kot v Novi zavezi, poudarja nekaj: da dogajanje sveta in prihodnost sveta pozna le Bog, in zato tisto, kar je res prav in dobro, človeku lahko razodeva le Bog, ki zato vedno znova posega tako v življenje posameznika kot v življenje celotnega naroda, posega torej na razne načine, tako da npr. preko prerokov postavlja ljudstvu voditelje, sodnike in kralje, in tudi te voditelje pozneje mnogokrat sam usmerja, posredno, preko

Jošt Snoj: Križani, 2008

prerokov, ali neposredno, z navdihi, s sanjami in videnji.

Že na prvi pogled je jasno, da je takšen način odločanja v nasprotju z razsvetljensko demokracijo, ki prisega na moč Razuma. In demokracija se glede tega od totalitarizma razlikuje le v toliko, da pri njej glede sprejemanja odločitev (zakonodaje) sodeluje mnogo ljudi, da je aktivno navzoča tudi opozicija in zato se nek problem osvetljuje z več zornih kotov. Slaba stran tega je, da usklajevanje in iskanje kompromisov zahtevata veliko časa, medtem ko se pri totalitarnem konceptu to sprejema "po hitrem postopku" in skozi prizmo ene ideologije, zato so odločitve

navadno slabše ali celo takšne s katastrofalnimi posledicami, a pri obeh konceptih imamo na koncu še vedno – zmoto.

Čeprav je v postmoderni prišlo do stremenitve glede moči razuma, pa demokracijo še vedno prežema razsvetljenski racionalizem, ki se kaže npr. v tem, da navadno vsak (politik) skuša uveljaviti svojo pamet in svoj prav in se pri tem ne zaveda, da so njegovi pogledi nujno in vedno le fragmentarni, enostranski in zato napačni, če pa se tega vseeno zaveda, pa le-tega zlepa ne bo priznal. Lahko rečemo, da je demokracija s svojo temeljno filozofsko postavko ponavljanje izvirnega greha: ne bom se podrejal neki višji avtoriteti

(Bogu), sam, s svojo pametjo, s svojim razumom sem sposoben spoznati, kaj je dobro in kaj slabo, kaj je prav in kaj zlo. Vsak dan znova jemo strupene sadeže z drevesa spoznanja dobrega in zlega. Na prvo mesto smo postavili svoj razum. Zavrnili smo Duhá in dovolili, da nas vodi naš lastni duh.

Tako sem poskušal osvetliti politiko še z nekaj metafizike. Zdaj pa skušajmo pogledati na demokracijo še v njeni povezavi s tržnim gospodarstvom.

Demokracija in tržno gospodarstvo

Demokracija in tržno gospodarstvo: to sta dva inštituta moderne družbe, ki skupaj tvorita liberalizem oziroma kapitalizem novoveške zahodne civilizacije. Zakaj je prišlo do preobrazbe razmeroma enostavno zgrajene in delujoče, teokratsko-fevdalne družbe v moderno pluralno družbo? Marx bi rekel, da je bil glavni vzvod tega procesa, tako kot vedno v zgodovini, razvoj proizvodnih sil, torej ekonomski dejavnik, in temu bi težko oporekali. Do francoske buržoazne revolucije je prišlo, ker se je s pojavom manufakturne proizvodnje in zatem tudi strojev (industrije) pojavil tudi nov družbeni razred, prišlo je do rastoče moči meščanstva, ta nova ekonomska moč pa ni imela tudi politične moči oziroma so stare fevdalne strukture njen nadaljnji razvoj celo ovirale. Začel se je porajati moderni pluralizem, novi družbeni sloji so hoteli artikulirati svoje politične interese skozi politične stranke.

Demokracija in tržno gospodarstvo sta organsko povezana in med njima obstajajo presenetljive podobnosti. Demokracija je neke vrste trg – politični trg (marketing). Kakor se na trgu predstavlja in propagira blago, tako se na volitvah predstavljajo in propagirajo politične stranke s svojimi kandidati, kar kupca in volivca vedno znova sili v izbor. In kar je značilno za trg – štetje, merjenje, tehtanje, ugotavljanje količin (blaga) in zatem dolo-

čanje cen (ki so spet številke) in ugotavljanje profita, torej pridobljene količine denarja, kar je spet neka številka, to je značilno tudi za demokracijo: ugotavljanje števila (procentov) volivcev, ki so se opredelili za to ali ono stranko, za tega ali onega kandidata. In kakor se nihanja cen in vrednosti delnic na borzah prikazujejo z grafikoni, tako se na prav isti način prikazuje podpora volivcev posameznim strankam. To je ena od temeljnih potez načina mišljenja novoveškega človeka: obseidenost s KOLIČINO (kvantiteto), s štetjem in merjenji, da bi dobili številke, s pomočjo katerih naj bi prišli do resnice.

Številke! Upravičeno se moramo vprašati, ali je številka lahko merilo in kriterij resnice. Demokracija namreč gradi med drugim tudi na tej novoveški veri v moč številke, kar pa je še ena od njenih velikih slabosti oziroma zmot. Prej smo ugotovili, da demokracija temelji na zmotni filozofski postavki, da namreč razum lahko spozna resnico. Odločitve, ki jih sprejema pamet ("meso in kri"), so nujno zmotne, pa čeprav jih sprejemajo najbolj bistri in najbolj motri ljudje iz ljudstva. V demokraciji pa vladajo (odločajo) tiste stranke (njihovi predstavniki, njihove elite), za katere so se na volitvah opredelili volivci (večina volivcev). In ta večina volivcev (volilnega telesa) ima v demokraciji vedno prav. Ta večina potem za nekaj časa zavladava, a spet ne neposredno, ampak preko izvoljenih predstavnikov, in še ti (v proporcionalnem volilnem sistemu) niso izvoljeni neposredno.

Volivci določijo razmerje političnih sil v parlamentu, čeprav so pri tem spet lahko še večkrat izigrani (zaradi sklepanja povolilnih koalicij, političnih iger in kupčkanja). A kakorkoli že, v parlamentu kot zakonodajnem telesu se sprejemajo zakoni, in to spet po principu večine: sprejeti so tisti (takšni) zakoni, katere potrdi večina izvoljenih poslancev, odloča torej spet številka. Tako se nam demokracija pokaže kot neke vrste dik-

tatura večine nad manjšino. In še nekaj usodnega je treba ob tem zapisati: da si zakonov največkrat ne izmišljuje parlament, ampak vlada, ki jih potem daje v parlament v sprejemanje in potrditev, in večina poslancev, ko dviga roko, navadno sploh ne ve točno, za kaj je glasovala!

Torej: prej smo ugotovili, da ni v človeški moči odločati o tem, kaj je zares dobro in prav in kaj je zlo in slabo. V kolikor si človek jemlje to pravico, v bistvu ponavlja izvirni greh, pa čeprav gre za najmodrejše, najpametnejše in najbolj moralne ljudi iz naroda. V vsakem narodu pa so še ti (elita) nujno in vedno v manjšini. Večina, ki ji demokratični sistem podeljuje oblast, je glede prej omenjeni kvalitet lahko kvečjemu povprečna ali podpovprečna.

Vendar pa tudi to povprečje vztrajno in stalno znižujejo mehanizmi, učinki oz. silnice tržnega gospodarstva. Demokracija deluje v tesni, organski povezanosti s tržnim gospodarstvom. Le-to se je do zdaj pokazalo kot edino možno, učinkovito. Kapitalizem je gospodarsko porazil komunizem predvsem zato, ker so komunisti uvedli plansko gospodarjenje. Gradili so na napačni antropološki postavki. Človek namreč za skupnost nikoli ne bo delal tako dobro, učinkovito, kvalitetno, požrtvovalno, kot dela zase.

A silnice tržnega sistema posameznika usmerjajo k pohlepu, uživaštvu, služenju denarja, kar je v nasprotju s principi vere oziroma katerekoli religije. Trg povzroča razkroj religije kot enega temeljev sleherne kulture. Sicer posameznika nihče v to ne sili, a sistem ga vsak dan znova v to usmerja, in večino ta tok odnese. Vprašati se moramo, če, gledano dolgoročno, lahko obstane neka politična tvorba, v kateri postane temelj vsega denar, in kjer se večina misli in pogovorov začne sukati okoli financ. Poleg tega pa se je v civilizaciji pojavil še en zelo močan dejavnik, ki je slabo demokracijo naredil še

slabšo in rušilne učinke tržnega sistema še bolj razdiralne. To je bil znanstveno-tehnični razvoj.

Demokracija in tehnologija

Razvoj enostavnih orodij v kompleksna, visoko razvita orodja je omogočila materialistična znanost, metoda eksperimenta in merjenja, ki se je rodila v 16. stoletju, torej v renesansi, in je potem v naslednjih stoletjih naredila velikanske korake v svet mikro- in makro-kozmosa. Človeku je podarila neslutene uvide v strukturo materije in v ustroj vesolja, predvsem pa so neštivilna nova spoznanja o osnovi omogočila tehnologijo. Življenje s tehnologijo je zahtevalo izobraževanje vsega prebivalstva, toda spoznavna metoda in podoba sveta, kakršni podajajo empirične vede, človeka vodijo k nekemu načinu mišljenja oziroma vanj vgrajujejo takšno miselno matrico, za katero lahko, če se le nekoliko poglobimo vanjo, takoj vidimo, da tistemu, ki jo uporablja, otežuje ali onemogoča osvajanje verskega znanja, v tistem, ki ga ima, pa kot nekakšen bacil ali virus povzroča razkroj religiozne zavesti. Na ta način ta teoretični vidik znanstveno-tehničnega napredka ruši vero, s tem pa etični temelj, in slabša kvaliteto demokracije. Praktični vidik tega neslutenega "napredka" (tehnika) ima za demokracijo tudi usodne posledice, ker je političnim strankam in kandidatom "podaril" sredstva propagande, in ta sredstva (tisk, radio, televizija, internet) danes imenujemo z eno besedo: MEDIJI. Navadno se pokaže, da je v borbi za volivce resnično težko ali nemogoče zmagati brez te podpore, za medije pa je nujno potreben denar. Ta dejstva pa utegnejo biti za demokracijo resnično in dokončno usodna, kajti demokracija, že tako slaba, šibka, oslajbljena zaradi vseh prej navedenih dejavnikov, se s tem kaj hitro lahko spremeni v stalno vladavino enih in istih – tistih, ki imajo denar.

Tržno gospodarstvo in tehnologija

Denar! V tržnem sistemu se vse suče okrog denarja in logike financ, a kot sem že prej omenil, je služenje denarju v nasprotju z najbolj temeljnim principom vsake religije: človek naj bi namreč služil samo Bogu. Vendar je tehnologija, ki jo je omogočila znanost, te silnice, ki človeka vzgajajo in navajajo k služenju denarju, še dodatno in izredno ojačala, in sicer iz več razlogov in na več načinov. Lahko navedem nekaj glavnih: za denar je danes, po zaslugi tehnike, mogoče dobiti neprimerno več najrazličnejših stvari, predmetov, izdelkov, ki niso potrebni zgolj za preživetje, ampak služijo tudi vsakršnemu udobju in ugodju. Seveda je denar, vedno več denarja, potreben tudi za njihovo proizvodnjo in za nenehno izboljševanje te proizvodnje (konkurenca na trgu je namreč neusmiljena), nadalje pa za propagiranje teh izdelkov, in učinkovitost te propagande je danes po zaslugi medijev neprimerno večja kot nekoč, a ti mediji ustvarjajo silnice, ki človeka na vsakem koraku usmerjajo k nakupovanju, k potrošnji, kar slehernega navaja v pohlep, uživaštvo (to je spet v nasprotju s principi vere), predvsem pa je treba denar, s katerim kupujemo, nekje zaslužiti. Uporaba tehnologije v tržnem gospodarstvu je pravzaprav ustvarila potrošniško družbo, a takšna družba po eni strani prekomerno izčrpava naravne vire, po drugi strani pa prekomerno onesnažuje in uničuje naravno okolje, zaradi stranskih produktov proizvodnje in gorá odpadkov. Tehnologija je močno povečala blagostanje in omogočila dramatično povečanje svetovnega prebivalstva v nekaj desetletjih. Človeško vrsto in to dogajanje na Zemlji bi lahko primerjali z bakterijami v epruveti, ki jih naselimo na zelo ugodno in hranljivo podlago. Nenadoma se silno namnožijo, a epruveta s svojo hrano ni neomejena: po nekem času se bakterije začnejo dušiti in se zastrupljati s produkti svoje lastne presnove, obe-

nem pa jim začne zmanjkovati hrane in njihova ekspanzija se zaustavi, njihovo število se lahko tudi dramatično skrči.

Vloga denarja je v takšni tehnološki, potrošniški in uživaški družbi zaradi prej navedenih razlogov še močno povečana, denar je zdaj povzdignjen prav do ravni malikovanja. A moramo se vprašati, kaj je z demokracijo, ki deluje v povezavi s takšnim tržnim gospodarstvom, z demokracijo, ki predpostavlja etično delujočega posameznika in red, urejeno družbo, kar vse naj bi zagotovila religija. Demokracija nenehno ruši in uničuje ravno tisti temelj, ki ga obenem zahteva in nujno potrebuje. Lahko ugotovimo samo, da naša civilizacija, ki je vzpostavila ta dva inštituta moderne družbe (demokracijo in tržno gospodarstvo) in razvila tehnologijo, gradi na kontradikciji.

Današnje stanje: najslabša vrsta demokracije

Vsaka civilizacija je kot nekakšen živ organizem; pojavi se, raste, se razvija, razcveta in potem ostari in propada. Obstaja, živi le v neprestanem spreminjanju, a mi smo večinoma še vedno ujetniki novoveškega mita o nekem večnem napredku in neomejenem razvoju. Osebnost sem prepričan, da je demokracija v svojem razvoju prispela do točke, ki pomeni tudi njen konec.

Demokracijo utemeljuje neka filozofija, ki jo je dalo razsvetljenstvo, le-to pa se je naslanjalo na grštvo. Politično naj bi to filozofijo udeležil njen ustavno-pravni okvir, ki je njena forma. A ta forma sama po sebi še ne pomeni ničesar. Vsebinsko lahko dajo le ljudje, ki delujejo znotraj ustavno določenih pravil igre. Ta vsebina in s tem sama demokracija kot takšna pa je, kot smo že ugotovili, toliko boljša, na kolikor višji ravni so ljudje, ki delujejo v tem sistemu, določenim z nekim pravnim okvirom. Težava pa je v tem, da tako sama demokracija kot tudi tržno

gospodarstvo to raven permanentno znižujeta, z mehanizmi in stranskimi učinki, ki jih dajeta oba ta inštituta. Demokracija s svojim racionalizmom, z neko zmoto, ki se prenaša z vrha državnih struktur do posameznika in po kateri se je v življenju mogoče z razumom pravilno odločati in se usmerjati, nadalje pa z relativizmom. Moderni pluralizem (veliko strank, ideologij ...) namreč neizbežno rojeva relativizem: nobena ideja, nobena resnica nima absolutne in večne veljave, nobena politična opcija nima pravice do trajne oblasti, za demokracijo je značilna odsotnost neke enotne, dolgoročne orientacije. Vse to pa je v nasprotju s principi vere. Tržno gospodarstvo, kot že opisano, pa povzroča degradacijo vere s pohlepom, uživanjem, s služenjem denarju, te negativne učinke pa je uporaba tehnologije na trgu še močno potencirala, medtem ko je teoretični vidik tega razvoja (znanost) vse ljudi moderne dobe skozi šolski sistem zastrupil z nekim načinom mišljenja in z neko podobo sveta in človeka (vse te stvari so navadno v diametralnem nasprotju s tistim, kar podaja vera).

Tako lahko zaključimo, da je nek proces ustvaril civilizacijo brez duhovnih in etičnih temeljev, zmešano družbo kaosa in razpadajočih družin, družbo duhovno slabotnih, notranje razkrojenih posameznikov brez orientacije na eni strani, na drugi strani pa sta razvoj in kapitalizem dala razmeroma ozek sloj silno bogatih ljudi, torej ljudi s kapitalom. Kapital pa ne stremi le k rasti, ampak tudi k politični oblasti, ker oblast kapital lahko le še dodatno množi. Ljudje, ki imajo kapital, imajo tudi medije, ki zagotavljajo neslutene možnosti indoktrinacij, dezinformacij, manipulacij, kar vse služi "preparaciji" volilnega telesa, in to telo bo večinoma, če ne vedno znova, volilo tiste, ki imajo denar, in tako je trajna oblast kapitalu zagotovljena. Tako moramo zaključiti, da se je demokratska avantura človeštva iztekla v diktaturo

kapitala, njo pa je omogočil znanstveno-tehnični "napredek".

Seveda se lastniki kapitala zelo dobro zavedajo, kakšna mora biti družba in kakšni morajo biti posamezniki v njej, da bodo lahko vladali s pomočjo medijev: po eni strani je posamezniku treba odvzeti sposobnost treznega, samostojnega odločanja in "mišljenja z lastno glavo", po drugi strani pa je treba v družbi ustvariti razmere, v katerih se bo resnično težko odločati in se usmerjati.

In kakšne so takšne razmere? Nepreglednost in nepredvidljivost dogajanja. To dogajanje je v zapleteni tehnološki družbi hitrega življenjskega tempa sicer že samo po sebi nepregledno in nepredvidljivo, vse to pa moralna kriza, odsotnost moralnih temeljev, seveda samo še stopnjuje, a z mediji je mogoče nered še potencirati, ga dodatno ustvarjati in ohranjati. Če pogledamo celotni spekter medijske ponudbe, medijski "trg" in vse razkošje informacij, zgodb in zabave, tako v tiskanih kot v elektronskih medijih, in opazujemo nekoliko ostreje in razmišljamo nekoliko globlje, lahko kaj kmalu ugotovimo, kakšen pes se skriva za vso to privlačnostjo in kam moli svojo taco. Glede na vsebino in način podajanja bi vso to poplavo lahko (po mojem) razdelili nekako na tri področja: eno od njih ima nalogo ustvarjati nered, kaos, tako v posamezniku kot v celotni družbi, in tu ima področje spolnosti morda ključno vlogo. V teh revijah, časopisih (TV oddajah) se propagira popolna svoboda na tem področju, in k temu se navaja tudi mladino, otroke. Drugo medijsko področje (po vsebini) ima nalogo, da v ljudeh ustvarja in ohranja primitivne, pritlehne vzorce mišljenja, in to se skuša dosegati tako z vsebino kot z načinom podajanja. Vsebina mora biti privlačna in obenem primitivna, podaja pa se v značilni primitivni obliki (primer so naše Slovenske novice). V to področje bi morali uvrstiti tudi vsebine, ki naj ljudi zazibljejo v neko oma-

mo, za kar se uporabljajo razne teme, od športa do dnevne politike, od ukvarjanja s financami do potrošništva in neskončno dolgih nadaljevanj na TV, z njihovo skrajno plehko vsebino.

Tako: sedaj imamo pred seboj zapleteno tehnološko družbo, ki je obenem družba vsesplošnega kaosa, in zato je dogajanje v njej skrajno nepregledno, nepredvidljivo, in to družbo sestavljajo posamezniki, ki se v njej niso sposobni sami odločiti in se samostojno orientirati niti analizirati političnega dogajanja. Zato zdaj pride na vrsto tretje medijsko področje, ki ljudem posreduje informacije, politične analize in komentarje, in jasno je, da takšnih ljudi v takšni družbi ni težko indoktrinirati, dezinformirati, jih zavajati Ljudje bodo tudi radi in masovno segali po teh "rešilnih rokah". Osebnostno sem mnenja, da je ravno znanstveno-tehnični razvoj omogočil nekim ozkim krogom ljudi s kapitalom, da so za trajno zavladali s pomočjo medijev. Demokracija se je tako zaradi tehnike končala s terorjem kapitala. Lahko bi šli še za korak dlje in na to dogajanje pogledali v luči metafizike: hudič si je nagrabil denarja in zdaj (s tem, da seveda uporablja ustrezne ljudi) vlada preko medijev in skozi medije. Glede tega situacija pri nas ni prav nič drugačna kot drugje po svetu, dosti slabše je v toliko, ker imajo kapital in s tem medije v rokah večinoma ljudje iz časa komunizma in njihovi dediči, in da so si ta denar nagrabili na nemoralen, sumljiv in sporen način. Zato so to ljudje s totalitarnimi miselnimi šablonami (oblast za vsako ceno in z vsemi sredstvi, ljudi je zato treba na nek način pritisniti z železno ekonomsko logiko, saj vsak človek mora npr. jesti, če ni politične represije v imenu neke ideologije, bomo vlada-li v imenu kapitala in z logiko financ). Glede na vse to moramo zaključiti, da je naša demokracija nadaljevanje komunizma z drugimi sredstvi.

Osebnostno sem mnenja, da je večstoletni proces, ki mu pravimo znanstveno-tehnični razvoj, v civilizaciji vzpostavil stanje, ko je dejanska (ne zgolj formalna!) oblast v rokah določenih centrov velike gospodarske in politične moči. Ti uporabljajo anarhijo kot način vladanja. Posameznike in družbo namerno spravljajo iz ravnovesja.

Tako je danes vse vrženo iz ravnotežja, ne samo narava, neravnovesje je tudi v neenakomerni razdelitvi materialnega bogastva in politične moči. In takšna civilizacija je neke vrste anticivilizacija, saj je namen vsake prave civilizacije v tem, da služi ljudem in jim zagotavlja čimvečjo svobodo in blaginjo, da zagotavlja nek red in pogoje za čimbolj vsestranski razvoj človeka. Kultura je zašla v velike skrajnosti, v slepo ulico in brezizhodnost. Neka znanstvena metoda, ki je bila glavno gonilo novega veka, je izčrpana (to, kar se na tem področju dogaja danes, je aplikacija in izboljševanje že zdavnaj znanih stvari in njihova široka, masovna uporaba). "Neomejeni napredek" je naletel na svoje meje (v energiji, surovinah, okoljskih problemih). Moderna doba je mrtva.

V iskanju izhoda iz tega stanja

Prispeli smo do takšnega stanja, da je iz njega treba iskati in najti nek izhod. Seveda se postavlja vprašanje, kako.

To moje opisovanje sedanje situacije v svetu in sploh duhá našega časa ("Zeitgeist") je grobo in poenostavljeno prikazovanje problematike, to so le osnovne poteze in obrisi, obenem pa je to nujno oseben in fragmentaren pogled. Še bolj oseben bo gotovo ta del prispevka, v katerem bom skušal nakazati nek izhod iz stanja, v katerega smo zašli.

Kakšno je to stanje, v katerem smo danes? To je stanje, v katerem je vse vrženo iz ravnotežja, ne samo narava, ampak tudi človek in družba. Zato gre v tej situaciji za iskanje tistega dejavnika, ki bi zmožni povrniti iz-

gubljeno ravnovesje. Če se bomo namreč hoteli učinkovito lotiti reševanja okoljske problematike, bo najprej treba na nek način preobraziti človeka in s tem posredno tudi družbo, pri tem pa gre najprej za preobrazbo nekega načina mišljenja.

Ko se je človek podal v veliko avanturo eksperimentiranja z materijo in merjenja narave, si gotovo ni predstavljal, na kako tvegano in usodno pot je stopil s tem in kam ga bo privedla, s tem je začel epohalno preobrazbo enostavnih orodij v visoko razvita orodja oziroma tehnologijo, kot pravimo danes. Dolgo si je od tega procesa obetal samo koristi in neomejeni razvoj, danes ga je vse skupaj začelo življenjsko ogrožati, a v tem smo še vedno osredotočeni na rastočo krizo okolja, zlasti na podnebne spremembe, premalo pa se zavedamo, da nas je razvoj prežl, in upam si reči, tudi zaslužnil, še z nekim načinom mišljenja in z neko metodo spoznavanja, kar bi vse skupaj lahko imenovali z eno besedo: racionalizem. Za človeka-racionalista je značilno, da vse spoznava, presoja in vrednoti skozi povsem določene miselne vzorce in šablone, skozi takšne, ki jih uporabljajo empirične znanosti, in kjer je odločilni poudarek na eksperimentu, merjenju in spoznavanju stvari skozi količine, skozi številke, kjer se torej vse spoznava po poti ugotavljanja kvantitete, kjer gre za priznavanje samo tega in zavračanje vsega drugega, iz česar izhaja tudi neka podoba sveta in človeka, ki je zato, glede na vse povedano, nujno nekaj ozkega, enostranskega in zato lažnega, zmotnega. Racionalizem je zato neke vrste bolezen, kužna bolezen moderne dobe.

Razsvetljsko paradigmo bo nujno treba na nek način preseči, nadgraditi, in to preseganje se, po mojem, mora nujno začeti pri premagovanju razsvetljskega racionalizma.

Ob tem pa se, tako sem prepričan, moramo najprej soočiti z dvema dejstvoma, ki sta nam danes še mnogo premalo očitni: 1.

da neštevilne "različne znanosti", o katerih danes govorimo, gradijo stavbo ene same enotne znanosti z isto temeljno metodo, katere osnovna postavka je, da razmišljajoči razum z metodičnim, sistemičnim dvomom v znanostih lahko odkriva resnico,

2. da zgradba te empirične, materialistične znanosti, ki se je izkazala predvsem v ustvarjanju Orodij, deluje rušilno, razdiralno na spoznavno-miselno stavbo religije oziroma vere, tako v načinu spoznavanja stvari kot v načinu mišljenja, tako glede podobe sveta kot podobe človeka.

Iz obojega izhaja, da je racionalizem v naši civilizaciji postopno porušil enega njenih glavnih nosilnih stebrov. Škodljive posledice nekega razvoja nas niso udarile le v obliki naravnih nesreč, nevarnost je prišla tudi od nekega načina mišljenja.

Racionalistično znanje je neprimerno za odločanje pri delovanju na odru sveta, v mnogih pogledih to znanje lahko človeka pri tem celo močno ovira. Obenem pa je sedanja situacija v svetu nekaj edinstvenega, kakor je bil edinstven znanstveno-tehnični razvoj. Ta razvoj je ustvaril razmere, kakršnih v človeški zgodovini še ni bilo. Odlikujeta jih dve temeljni potezi: velika zapletenost in hiter tempo nekega načina življenja, in neko stanje brez religije oziroma vere, s tem pa velika duhovno-moralna kriza takšne družbe.

Skupna posledica obeh temeljnih značilnosti tega stanja sta velika nepreglednost in nepredvidljivost dogajanja v družbi, ob čemer pa je bolj kot kdajkoli postalo očitno, kako težko se je v takšnih razmerah odločati pri vsakodnevnem delovanju v svetu, kako je pravzaprav nemogoče glede tega najti neko gotovost in neko pravo usmeritev. Nemoč razuma glede tega še nikoli v zgodovini ni bila tako očitna, zato pa, vsaj zame, ta vsesplošna kriza predstavlja tudi velikanski izziv in zgodovinsko priložnost. V takšnih okoliščinah se bo človek glede svo-

jega delovanja v svetu začel opirati še na kaj večjega in močnejšega, kot je njegov tako očitno šibki in omejeni razum. Rešitev je vsekakor v presežnem oziroma metafizičnem, zato se strinjam s tistimi misleci, ki pravijo, da bo 21. stoletje čas metafizike in religije, ali pa ga ne bo.

Ker naj bi celoto dogajanja sveta in razvoj tega dogajanja v prihodnosti poznal le Bog, naj bi le Bog mogel svetovati človeku pri njegovih odločitvah in življenjski usmeritvi, vendar spet ne tako, posredno, kakor npr. uči Cerkev, od katere "verno ljudstvo" vsako nedeljo prejema načela in pravila, vzeta iz Svetega pisma, in po katerih naj uravnava svoje življenje. Priznati mora, da si z njimi v našem sodobnem svetu, pri modernem načinu življenja, mnogokrat ne moremo kaj dosti pomagati.

Gre za konkretnega posameznika v njegovih konkretnih življenjskih situacijah, ki mora vsak dan znova reševati nove probleme in je vsak dan znova postavljen pred nove dileme, in mora glede njih poznati neko resnico in gotovost, poleg tega pa se navadno mora odločati hitro. V takšnih okoliščinah mora človek poznati resnico o konkretnih osebah in dogodkih, ki se nanašajo nanj osebno, še več, tudi resnico o smeri razvoja tistega dogajanja, ki se nanaša nanj v prihodnosti. To pa lahko spoznamo le, če te konkretne osebe in dogodke vidimo, kar pa je spet mogoče le v sanjah in videnjih, ki jih dobivamo NEPOSREDNO od Boga. Videnja bodo zato, po mojem, v novi zgodovinski paradigmi, ki se neizbežno že najavlja, igrala ključno vlogo. Prepričan sem, da bo človek, ki na svoji poti, v svetu, kakršen je, ne bo imel takšne "svetilke", nujno hodil v temi.

Ker pa videnja nastajajo iz srečanja našega duhá z božjim Duhom, bo znanost, ki bo ustvarjala novo paradigmo, nujno znanost o Duhu. Znanost o materiji je ustvarila razmere, ki kličejo po znanosti v Duhu. Razisko-

vanju skrivnosti materije bo sledilo raziskovanje skrivnosti Duhá. A glede na to bo takšna znanost lahko gradila le na razodetih resnicah. Ali bomo te resnice črpali iz Svetega pisma ali lahko celo računamo na neko novo razodetje? To morda ni tako bistveno, gotovo pa je, da bo človek, ki je šel skozi razsvetlensko izkušnjo, gledal nanje na nek nov način, jih razumeval in podajal v neki novi obliki.

Vsekakor se tu odpira obširno področje neraziskanega in ogromno dela za mislece oziroma intelektualce. Da, naloga najbolj inteligentnih in izobraženih ljudi v družbi je, da naredijo prve in najtežje korake k novemu. Ob tem pa se med drugim postavlja vprašanje, katera vrsta intelektualcev jih je pripravljena in tudi sposobna narediti.

Politiki? Nikakor, in sicer iz več razlogov ne. Politik mora biti tip človeka, ki dela z drugimi (ekstravert) in ki se hitro, dinamično, fleksibilno odziva na probleme sedanjosti, medtem ko je mislec, ki ustvarja resnično nekaj novega, introvertiran človek, ki se nekje v miru in samoti pogloblja. Dober politik zato nikoli ne bo dober mislec. Velja seveda tudi obratno. Politik je tudi ujet v nek sistem in način mišljenja in je ves pogojen s tem. Nima več tiste nujno potrebne notranje svobode, ki jo zahteva ustvarjanje novega. Strukture oblasti tudi vedno težijo k inerciji, k ohranjanju statusa quo, k vztrajanju pri nekem načinu mišljenja in delovanja. Globinskih sprememb tako ne moremo in ne smemo pričakovati od politike in oblasti, ker jih ne zmoreta in tudi nočeta dati. Politika jim bo kvečjemu nasprotovala in njihovo uveljavljanje ovirala.

Tako ostanejo še znanstveniki, skupaj s filozofi in kulturniki (umetniške elite).

Znanstveniki? Pri njih bi gotovo lažje našli ljudi, ki so sposobni in pripravljeni narediti korake k novemu, posebno, ker sta tam intelektualni potencial in razvita tehnika miš-

ljenja. Vendar pa je treba računati s tem, da je izobrazba lahko tudi ovira, ker izobrazbenost, posebno ozka specializiranost, predstavlja tudi veliko ujetost v neke miselne šablone, katerih se zlepa ni mogoče osvoboditi. Poleg tega ni nujno, da je izobražen človek tudi inteligenčen in sposoben drznih, radikalnih spoznavno-miselnih obratov in avanture. V tem pogledu bi bili misleci (filozofi), ki morajo biti bolj široki in odkriti, in ki so pravzaprav poklicani k utiranju novih poti. Seveda pa zanje velja isto kot za znanstvenike: nekdo, ki je izobražen in ima izbrušeno tehniko mišljenja, še ni nujno, da je tudi velikega, odprtega duhá. Tudi takšni se mnokrat bojijo novega in neznanega. Za zares vrhunskega, elitnega misleca je potrebno oboje: prirojene sposobnosti (talent) in izobrazba, skupaj z ambicijami (pripravljenost na trdo delo, garanje).

Kaj pa umetniki (literarni, likovni, glasbeni ustvarjalci ...)? Da, ravno v njihovih vrstah bomo morda našli največ takšnih, ki bodo pripravljeni in usposobljeni za ustvarjanje nove paradigme, in sicer iz več razlogov: človek, ki je resnični ustvarjalec, je nujno in vedno pred svojim časom (ravno zaradi tega so bili umetniki v svojem času navadno nerazumljeni in so na svoje okolje delovali moteče, vedno so bili v opoziciji in v konfliktu z obstoječo oblastjo), umetniki so odprtega duhá, imajo divergenten način mišljenja, sposobni so ustvarjati novo in iti tudi v avanturo, imajo ustvarjalno silo in nena zadnje tudi fantazijo. Gotovo pa bi bili ljudje, najbolj usposobljeni za ustvarjanje zares novega, takšni, ki v sebi združujejo tako znanstvenika kot filozofa in umetnika, po možnosti še teologa, a taki so žal zelo redki.

Glede tega se iz zgodovine lahko naučimo veliko. Prelom s srednjim vekom in prvi koraki k novoveški paradigmi so se zgodili ravno na področju umetnosti (literati-humanisti in slikarji v Italiji). Na področju slikars-

tva je bilo najbolj odločilno odkritje tretje dimenzije in raziskovanje perspektive. Perspektiva in pravokotni sistem! To miselno orodje, še danes najbolj uporabljano v znanosti in na vsakem koraku tudi v vsakdanjem življenju, je bilo najprej odkrito v umetnosti in za potrebe umetnosti. Opremljena z njim je znanost začela delati velike korake naprej, a pri tem zašla v hude konflikte s cerkvenimi oblastmi, trajalo je takorekoč stoletja, da je postala avtonomna in se je osvobodila pritiska teologije. V stoletjih, ki so sledila, je nasploh prihajalo do dramatičnih sprememb: do razvoja filozofije, znanosti, tehnike in proizvodnih sil, kar je vse stalno večalo moč meščanstva in kar je nazadnje zamajalo evropske monarhije. Z revolucijami se je skušalo vzpostaviti neko ustreznejšo obliko vladavine, ob tem pa je prišlo do idejnega razcepa v družbi, do državljanskih vojn in shizofrenega stanja v civilizaciji (delitev na levoico in desnico, ki traja vse do današnjih dni). Iz teh časov izvira demokracija, pa tudi nastavki za totalitarizme, ki so zavladali v 20. stoletju.

In kakor prehod iz srednjega v novi vek zaznamuje obrat od teocentrizma k antropocentrizmu, od ponotranjenosti v obračanje k zunanjemu (ta pozunanjenost je v naših časih prignana prav do absurda), kar je vse sprožilo razvoj materialistične znanosti, ki je ustvarila današnje razmere, tako naj bi neko novo ravnovesje v človeku in družbi skušali vzpostaviti z vračanjem k teocentrizmu in z obračanjem k notranjemu. Ta nova drža bo omogočila razvoj znanosti o Duhu, in znanje o Duhu bo človeku dalo tisto, kar nujno potrebuje v takšnem svetu, kakršnega je ustvaril novoveški razvoj (zapleteni tehnološki svet nereda in nepredvidljivih okoliščin): možnost pravilnega odločanja pri vsakodnevnem delovanju na odru takšnega sveta. Človek naj bi nehal zavračati vse, kar prihaja od Duhá (danes npr. še vedno in večinoma *a priori* zavračamo pomen sanj in vi-

denj za naše življenje), s prvega mesta naj bi odstranil svoj razum in se dal voditi Duhu, ne pa svojemu lastnemu duhu. Da, to bo po mojem mnenju, samo bistvo nove zgodovinske paradigme: da se človek ne bo odločal zgolj po svoji pameti, ampak se bo začel opirati na nekaj višjega, močnejšega, presežnega.

Takšni globinski in radikalni spoznavno-miselni obrati pa se seveda, kot že rečeno, ne morejo zgoditi na področju politike in se uvesti "od zgoraj", z vrha družbenih struktur. Ta zahtevna naloga čaka najprej intelektualne elite, znanstvene in predvsem umetniške elite. Pri njih je začetek, ki pa mora prerasti v čim širše in čimbolj množično družbeno gibanje, zato je pomembno, da bodo njihove ideje padle na plodna tla, da bodo zaželeno, razumljene, sprejete v najširših družbenih plasteh. Ravno to pa je naloga politike (politikov): da vzpostavijo v družbi takšno družbeno klimo in to pripravljenost. Ali naj bi to naredili z mediji (s propagando)? Morda že, a prej jih vsekakor čaka drug velikanski izziv in težka naloga: preobraziti tržno gospodarstvo in demokracijo. Kako in zakaj?

Tržno gospodarstvo in demokracija kot dva temeljna inštituta moderne družbe zaenkrat nimata alternative, vendar pozabljamo,

da je npr. med demokracijo in demokracijo lahko velikanska razlika. Eno je namreč forma (pravni okvir), drugo pa je vsebina, ki jo s svojim delovanjem ustvarjajo ljudje. Omenil sem že, da je takšna demokracija (medijska, tehnološka demokracija), kakršno imamo dandanes, vsaj zame najslabša vrsta demokracije, ker zavestno in načrtno povzroča nered in poneumlja ljudi. Tudi uporaba tehnologije v boju na trgu je zelo problematična stvar, ker tržni mehanizem danes s tem ustvarja potrošniško družbo, ki prekomerno izčrpava in onesnažuje naravo. Cilj je postala masovna potrošnja, človek pa je vedno bolj zgolj sredstvo. Zavrgli smo Modrost in vpregli Norost. Prenehati bi se moralo zlorabljanje tehnologije znotraj demokracije in tržnega gospodarstva. Ta zloraba je privedla do današnjega stanja, ko se je večina gospodarske in politične moči skoncentrirala v rokah nekaj izbranih družbenih slojev.

Največji izziv za politiko je torej uravnotežiti demokracijo, da bo demokracija zares pluralna, tako politično kot tudi medijsko. To pa seveda zahteva zrele, odgovorne posameznike, a le takšni bodo tudi sposobni razumeti in sprejeti zahteve nove zgodovinske paradigme.